

HVORDAN GØR VI BEDST ONDT MOD ANDRE?

Ondskabens psykologi, Rolf Kuschel og Faezeh Zand,
med bidrag af Jan Øberg. Frydenlund 2004

Jesper Hermann

'Ondskabens imperium' eller 'ondskabens akse' er misvisende US-præsidentielle fantasifostre; derimod viser bogens forfattere gennem et mylder af tids- og stedfæstede, dokumenterede horrorscener – der gør den til den uhyggeligste bog jeg kender – hvordan ondskabens industri på verdensplan er en integreret del af civilisationerne. Det har længe været en udbredt forestilling at der boede en mulig Eichmann i os alle. Men denne bog viser gennem mange eksempler hvorfor både den og den modsatte forestilling er lige forkerte. To falske forestillinger om os og det onde har nemlig været almindelige: enten var onde mennesker abnorme patologiske afvigere, eller også havde vi alle en ordredlydende Eichmann i os.

Bogen gør op med dem begge: vi er ikke alle lige onde, Milgrams forsøg hvor folk fra gaden blev sat til at tortere andre, kan ikke tages til indtægt for det, for der var jo 35% af fpp. som ikke kunne fås til at gøre det. Men dem der torterer andre er heller ikke syge eller unormale, for vi kan alle uddannes til at opføre os som onde, det vil sige at afskære andre fra at kunne udfolde sig. Det skildres med detaljer hvordan den græske oberstjunta uddannede stærke unge mænd fra landsbyer og mindre byer som havde aftjent deres værnepligt.

Under hele deres tre måneders uddannelse blev de selv udsat for alvorlige fysiske og psykiske overgreb. I begyndelsen af deres ophold i lejren var der begrænset adgang til mad og væske og de måtte i flere dage hverken tømme deres blære eller defækere. For den mindste forseelse blev de slået med knipler og sparket. (117f.)

Ved at udsætte dem for nedbrydning gennem systematisk ondskab i nogle uger, lykkedes det gennem modelindlæring på den hårde måde at få bøddel-lærlingene til at forstå hvordan andre pines bedst. Flere undersøgere af de græske forhold bemærker hvordan de familier torturbødlerne kom fra var helt almindelige græske familier. Men i løbet af blot tre måneders systematisk, psykisk nedbrydende uddannelse kunne det lykkes at gøre dem til pligt-

opfyldende bødler. – Det tager derfor mindre tid at træne en torturbøddel end den tid man må bruge for at uddanne en terapeut som skal tage sig af bødlens smadrede ofre. »Mere præcist tager uddannelsen af en torturbøddel 5% af den tid, det tager at uddanne en professionel psykolog.« (119).

Også mere teoretisk læst er bogen spændende. Det er den ved at skildre de onde handlinger fordomsfrit og uden at gøre dem til vehikler for bestemte forklaringsmodeller. Forfatternes udførlige beskrivelser af forskellige påvirkningsstrategier og nedbrydende behandlinger sker uden ideologiske skævheder. I et kapitel om »Personorienterede forklarings-forsøg« nævnes der flere mulige årsager, men mulighederne sættes i skygge af de efterfølgende udførlige rapporter om forholdene både i ekstreme bevægelser, ved hjernevask og ved terror i statsregi.

Det fremgår af bogen hvordan virkelighed kan være værre end fantasi. To slemme romaner jeg kender om anvendt ondskab overgås begge af bogens beskrivelser. George Orwells 1984 rummer beskrivelse af tortur med en rotte under et vandfad på ofrets mave som af glødende kul på fadets bund tvinges til at gnave sig vej gennem ofrets indvolde. Side 111f. beskrives en om muligt endnu mere sadistisk sovjetisk udgave af denne specielle tortur. – Jack London beskriver i Spændetrøjen hvordan det er muligt med fantasirejser at udholde månedsvis indespærring i spændetrøje (Stefan Zweig skrev om det samme i »Skaknovelle«). Sådan et »dobbelt selv« får ny og værre betydning når det s. 146 vises, hvordan også torturbødler betjener sig af denne psykologiske teknik.

Et særligt beskæmmende kapitel for enhver som er optaget af videnskab, beskriver »Ondskab i videnskabens navn«. Det beskæmmer nok at der har fundtes enkelte der i videnskabens navn satte egen status og vinding over andre menneskers liv, men det er værre at fænomenet er så udbredt; geografisk til mange regimer i alle verdensdele, og i tid helt op og ind i vore egne dage.

Krige rangeres tit ind efter deres døde ofre. Således bliver Sovjetunionens indsats i »Den store Fædrelandskrig« 1941-45 med over 20 millioner døde en af de større. Men krige skaber også to andre slags ofre end de sårede og de helt døde. Nemlig de overlevende krigsdeltagere, og deres terapeuter! Disse sidste kan efter at have givet megen terapi til krigsofre, selv »gå ind i muren« dvs. få slidt deres sociale reponsivitet op og tabe ethvert livsmod (212). – To krigsdeltagere fra hver sin side i den nylige Irak-Iran krig aflægger, nedbrudte, vidnesbyrd om hvor svært det er at leve videre bagefter; også når man ikke længere behøver flygte under jorden i otte år, men sidder i sikkerhed på et endnu ikke lukket asylcenter i Danmark, fjernt fra slagmarkerne:

Få år senere sagde A til sin terapeut, at hvis han kunne rejse tilbage i tiden, ville han skyde sig selv, for det ville være nemmere at være død end hele tiden at skulle leve med mindet om sine handlinger og med en dårlig samvittighed resten af livet. (201).

Mens jeg kæmpede mig gennem bogens onde detaljer omtalte aviserne den nye film om Hitlers sidste dage. En kommentar til den er i tråd med bogens nøgterne skildring af den faktiske ondskabsindustri og dens mænd.

At nogen kan forarges over en film, der viser Hitler som undertiden venlig og charmerende – som et menneske, som en af os – må undre. At Hitler var en menneskemulig inkarnation af moralsk umenneskelighed, reducerer ikke den rædsel, han må indgyde os. Det må tværtimod øge den.

Josef Früchtel, filosof, i Frankfurter Rundschau
ifl. Information 25/9 04: 17

Det er denne bogs fortjeneste at den fastholder rædslen som hitleriske handlinger og deres invaliderende eftervirkninger må give os, samtidig med at den afmytologiserer det onde. Og dette sker uden at trivialisere det ved at gøre os alle til mulige eichmänner. Tværtimod får vi detaljerede beskrivelser af hvordan der skal en del systematiske, onde handlinger til for at nedbryde den naturlige sociale responsivitet (Asplund), og give det onde vækstbetingelser. Bogen er tilgængelig for læsere uden særlige psykologiske forkundskaber, men for alle læsere er det en hård omgang at stifte bekendtskab med ondskabens vrangverden. Bogen placerer sig fint i forlængelse af forårets Psyke og Logos-nummer om »Tortur og organiseret vold«.

»Ondskab er ikke en naturlov – den kan kun eksistere og udvikle sig hvis vi lader den få grobund.« (259). Derfor understreger bogens tre forfattere hvor vigtigt det er at unge mennesker verden over bliver opdraget til civil courage, det er: personligt mod til at stille spørgsmål ved autoritære personers tåbeligheder og ondskab, og til at sige nej (256f.). Al ondskab kræver passive medskyldige for at kunne lade sig gøre. Derved bliver bogen moralsk på den rigtige måde; læserne får ganske vist slemt udvidet deres verdens-billede af det grusomme, men vi får også noget at vide om hvad der kan stilles op. Det onde skal ikke dæmoniseres bort, men gås i dialog med!